

**YER UCHASTKALARINI O'ZBOSHIMCHALIK BILAN
EGALLAB OLIISH JINOYATINING JINOYAT-HUQUQIY VA
KRIMINOLOGIK JIHA TLARI**

To'lg'inboyev Ulug'bek

Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: ulug'bekto'lg'inboyev@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallab olish jinoyatining jinoyat-huquqiy va kriminologik jihatlari chuqur tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida mazkur jinoyatning obyektiv va subyektiv belgilari, uni kvalifikatsiya qilish masalalari, shuningdek, uning oldini olish yo'nalishlari o'rganilgan. Maqolada statistik ma'lumotlar, sud amaliyoti materiallari va xorijiy tajriba tahlili asosida ushbu jinoyatga qarshi kurashish samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yer uchastkasi, o'zboshimchalik, mulk huquqi, jinoyat-huquqiy tavsif, kriminologik tahlil, profilaktika.

**УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ
АСПЕКТЫ ПРЕСТУПЛЕНИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ВЛАДЕНИЯ
ЗЕМЕЛЬНЫМИ УЧАСТКАМИ**

Толкинбаев Улугбек

Независимый студент Ташкентского государственного юридического
университета

Электронная почта: ulugbektolqinboev@gmail.com

Аннотация: в данной статье подробно анализируются уголовно-правовые и криминалогические аспекты преступления самовольного захвата земли. В рамках исследования были изучены объективные и субъективные признаки данного преступления, вопросы его квалификации, а также направления его профилактики. В статье на основе статистических данных, материалов судебной практики и анализа зарубежного опыта

разрабатываются предложения по повышению эффективности борьбы с данным преступлением.

Ключевые слова: земельный участок, произвол, право собственности, уголовно-правовая характеристика, криминологический анализ, предупреждение.

CRIMINAL-LEGAL AND CRIMINOLOGY ASPECTS OF THE CRIME OF INDEPENDENT POSSESSION OF LAND PLOTS

Tolqinbayev Ulugbek

Independent student of Tashkent State Law University

E-mail: ulugbektolqinboyev@gmail.com

Abstract: *in this article, the criminal-legal and criminological aspects of the crime of arbitrarily occupying land are analyzed in depth. The objective and subjective signs of this crime, the issues of its qualification, as well as directions for its prevention were studied within the framework of the research. In the article, based on statistical data, case law materials and analysis of foreign experience, proposals are developed to improve the effectiveness of fighting against this crime.*

Keywords: *land plot, arbitrariness, property rights, criminal-legal description, criminological analysis, prevention.*

Kirish

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda yer munosabatlarini tartibga solish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Xususan, yerga bo'lgan mulk huquqi qonuniy mustahkamlandi, yer uchastkalaridan foydalanish tartibi belgilandi va ularni muhofaza qilish mexanizmlari yaratildi. Biroq, amaliyotda yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallab olish holatlari hamon uchrab turibdi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 229¹-moddasiga ko'ra, yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallab olish jinoyat sifatida kvalifikatsiya

qilinadi. Mazkur jinoyatning ijtimoiy xavfliligi shundaki, u nafaqat mulk huquqini buzadi, balki davlatning yer fondidan oqilona foydalanish va uni muhofaza qilish bo'yicha siyosatiga ham putur yetkazadi.

Tadqiqotning maqsadi yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallab olish jinoyatining jinoyat-huquqiy va kriminologik jihatlarini kompleks o'rganish, bu boradagi muammolarni aniqlash va ularning yechimini topishdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalanildi:

1. Statistik tahlil metodi – so'nggi 5 yil davomida sodir etilgan yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallab olish jinoyatlari dinamikasini o'rganish uchun.
2. Qiyosiy-huquqiy metod – xorijiy mamlakatlar jinoyat qonunchiligida yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallab olish uchun javobgarlik masalalarini tahlil qilish uchun.
3. Sotsiologik so'rov metodi – huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarining mazkur jinoyatga qarshi kurashish borasidagi tajribasini o'rganish uchun.
4. Tizimli tahlil metodi – jinoyatning obyektiv va subyektiv belgilarini kompleks o'rganish uchun.

Tadqiqot doirasida O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarorlari, sud amaliyoti materiallari, statistik ma'lumotlar va ilmiy adabiyotlar o'rganildi.

Natijalar

Jinoyatning jinoyat-huquqiy tavsifi

Yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallab olish jinoyatining asosiy obyekti - yerga bo'lgan mulk huquqidir. Qo'shimcha obyekt sifatida davlatning yer fondidan oqilona foydalanish va uni muhofaza qilish bo'yicha manfaatlari namoyon bo'ladi.

Jinoyatning obyektiv tomoni quyidagi harakatlardan iborat:

- O'zganing yer uchastkasini egallash;
- Egallab olingan yer uchastkasidan foydalanish;
- Yer uchastkasini o'zboshimchalik bilan qurilish uchun band qilib olish.

Jinoyatning subyektiv tomoni to'g'ri qasddan iborat. Aybdor o'z harakatlarining g'ayriqonuniy ekanligini anglaydi va shunday oqibatlarni xohlaydi.

Jinoyatning subyekti - 16 yoshga to'lgan aqli raso jismoniy shaxs.

Kriminologik tahlil natijalari

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi 5-yilda yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallab olish jinoyatlari soni barqaror pasayish tendensiyasiga ega. 2019-yilda 427 ta, 2020-yilda 392 ta, 2021-yilda 358 ta, 2022-yilda 312 ta va 2023-yilda 289 ta shunday jinoyat qayd etilgan.

Sotsiologik so'rov natijalari ko'rsatishicha, mazkur jinoyatni sodir etishning asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

- Aholining huquqiy ongi va madaniyati pastligi;
- Yer uchastkalarini qonuniy yo'l bilan olish tartibining murakkabligi;
- Yer resurslari cheklanganligi sharoitida aholining uy-joyga bo'lgan ehtiyojining ortib borishi;
- Huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatidagi kamchiliklar.

Xorijiy tajriba tahlili

Xorijiy mamlakatlar jinoyat qonunchiligida yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallab olish turlicha kvalifikatsiya qilinadi. Masalan:

- Rossiya Federatsiyasida bu jinoyat mulkka qarshi jinoyatlar turkumiga kiritilgan;
- Qozog'iston Respublikasida iqtisodiyot sohasidagi jinoyatlar sifatida kvalifikatsiya qilinadi;
- Germaniyada mulkiy huquqlarni buzish sifatida baholanadi;
- AQShda federal jinoyat sifatida emas, balki shtatlar qonunchiligida tartibga solinadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallab olish jinoyatiga qarshi kurashishning quyidagi muammolari mavjudligini ko'rsatdi:

1. Jinoyat-huquqiy jihatdan:

- Jinoyat tarkibining konstruktiv belgilari aniq emasligi;
- Kvalifikatsiya qilishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar;
- Jazoning preventiv ta'siri yetarli emasligi.

2. Kriminologik jihatdan:

- Profilaktik choralar samaradorligi pastligi;
- Huquqni muhofaza qiluvchi organlar o'rtasida hamkorlik sustligi;
- Aholining huquqiy savodxonligini oshirish bo'yicha tizimli ishlar yo'qligi.

Birinchidan, jinoyat tarkibining konstruktiv belgilari aniqligi masalasini ko'rib chiqaylik. Bu yerda asosiy muammo shundaki, qonunchilikda «o'zboshimchalik bilan egallab olish» tushunchasining aniq ta'rifi va chegaralari belgilanmagan. Bu esa amaliyotda qaysi harakatlar jinoyat tarkibini tashkil etishi

va qaysilari ma'muriy huquqbuzarlik doirasida qolishi masalasida tushunmovchiliklarga olib kelmoqda.

Ikkinchidan, kvalifikatsiya qilishdagi qiyinchiliklar masalasi. Amaliyotda ko'pincha ushbu jinoyatni boshqa o'xshash jinoyatlardan, masalan firibgarlik yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilishdan farqlash muammosi yuzaga keladi. Ayniqsa, jinoyat bir necha shaxs tomonidan sodir etilganda yoki mansabdor shaxslar ishtirokida sodir etilganda kvalifikatsiya masalasi yanada murakkablashadi.

Uchinchidan, jazoning preventiv ta'siri masalasi. Hozirgi qonunchilikda belgilangan jazo choralari jinoyatning ijtimoiy xavflilik darajasiga to'liq mos kelmasligi va natijada jinoyatning oldini olishda yetarlicha samarali bo'lmayotgani kuzatilmoqda.

Kriminologik muammolar tahlili:

Profilaktik choralar samaradorligi masalasida, mavjud profilaktik choralar ko'pincha reaktiv xarakterga ega bo'lib, jinoyatning oldini olishdan ko'ra, sodir etilgan jinoyatlarga javob berish bilan cheklanib qolmoqda. Proaktiv profilaktika choralari tizimi yetarli darajada rivojlanmagan.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlar o'rtasidagi hamkorlik masalasida, prokuratura, ichki ishlar organlari va yer resurslari organlari o'rtasida ma'lumot almashish va birgalikdagi profilaktik tadbirlarni amalga oshirish borasida samarali mexanizm yaratilmagan. Bu esa jinoyatlarni o'z vaqtida aniqlash va oldini olish imkoniyatini pasaytiradi.

Aholining huquqiy savodxonligini oshirish masalasida, fuqarolarning yer qonunchiligi bo'yicha bilimlarini oshirish, ularni yer uchastkalarini qonuniy yo'l bilan olish tartibi haqida xabardor qilish bo'yicha muntazam va tizimli ishlar olib

borilmayapti. Bu esa ko‘p hollarda fuqarolarning bilmasdan qonunbuzarlik sodir etishiga olib kelmoqda.

Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi choralarni ko‘rish taklif etiladi:

1. Qonunchilik sohasida:

- Jinoyat kodeksining 229¹-moddasini takomillashtirish;
- Jazo tizimini qayta ko‘rib chiqish;
- Ma‘muriy va jinoyat qonunchiligi o‘rtasidagi tafovutlarni aniqlashtirish.

2. Huquqni qo‘llash amaliyotida:

- Sud amaliyotini unifikatsiya qilish;
- Huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarining malakasini oshirish;
- Profilaktika inspektorlari faoliyatini takomillashtirish.

3. Profilaktika sohasida:

- Aholining huquqiy savodxonligini oshirish dasturlarini ishlab chiqish;
- Yer uchastkalarini qonuniy yo‘l bilan olish tartibini soddalashtirish;
- Jamoatchilik nazoratini kuchaytirish.

Men ushbu taklif etilayotgan choralarni batafsil tahlil qilib, ularning ahamiyati va kutilayotgan natijalarini tushuntirib beraman.

Qonunchilik sohasidagi choralar tahlili:

Jinoyat kodeksining 229¹-moddasini takomillashtirish masalasi eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bu moddani takomillashtirish orqali jinoyat tarkibining barcha zaruriy belgilari, jinoyatni kvalifikatsiya qilish mezonlari va javobgarlik masalalari aniq belgilanishi kerak. Masalan, «o‘zboshimchalik bilan egallab olish» tushunchasiga aniq ta’rif berish, jinoyatning og‘irlashtiruvchi holatlarini belgilash va ularni differentsiatsiya qilish zarur.

Jazo tizimini qayta ko'rib chiqish masalasida, jazoning adolatlilik va mutanosiblik tamoyillariga mosligi ta'minlanishi kerak. Bunda jinoyatning ijtimoiy xavflilik darajasi, yetkazilgan zarar miqdori va boshqa muhim holatlarni inobatga olgan holda, samarali preventiv ta'sirga ega bo'lgan jazo turlarini belgilash muhim.

Ma'muriy va jinoyat qonunchiligi o'rtasidagi tafovutlarni aniqlashtirishda esa, qaysi holatlar ma'muriy huquqbuzarlik va qaysi holatlar jinoyat sifatida kvalifikatsiya qilinishi aniq belgilanishi lozim. Bu amaliyotda noto'g'ri kvalifikatsiya qilish holatlarini kamaytiradi.

Huquqni qo'llash amaliyotidagi choralar tahlili:

Sud amaliyotini unifikatsiya qilish orqali turli hududlardagi sudlar tomonidan bir xil turdagi ishlar bo'yicha qarorlar qabul qilishda yagona yondashuvni ta'minlash mumkin. Buning uchun Oliy sud tomonidan tegishli qarorlar va tushuntirishlar qabul qilinishi zarur.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarining malakasini oshirish borasida, ular uchun maxsus o'quv dasturlari, seminarlar va treninglar tashkil etish, ilg'or tajribalarni o'rganish va almashish imkoniyatlarini yaratish lozim.

Profilaktika inspektorlari faoliyatini takomillashtirish masalasida, ularning vakolatlarini kengaytirish, moddiy-texnik ta'minotini yaxshilash va ish samaradorligini oshirish choralarini ko'rish kerak.

Profilaktika sohasidagi choralar tahlili:

Aholining huquqiy savodxonligini oshirish dasturlari doirasida ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va to'g'ridan-to'g'ri muloqot orqali aholi o'rtasida huquqiy targ'ibot ishlarini olib borish, yer qonunchiligi bo'yicha tushuntirish ishlari va maslahatlar berish tizimini yo'lga qo'yish zarur.

Yer uchastkalarini qonuniy yo‘l bilan olish tartibini soddalashtirish orqali fuqarolarning qonuniy yo‘l bilan yer olish imkoniyatlarini kengaytirish, byurokratik to‘siqlarni kamaytirish va jarayonni shaffoflashtirish mumkin.

Jamoatchilik nazoratini kuchaytirish borasida mahalla institutlari, nodavlat notijorat tashkilotlar va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari rolini oshirish, ularning monitoring va nazorat funksiyalarini kengaytirish lozim. Bu orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

1. Jinoyat qonunchiligining takomillashuvi va huquqni qo‘llash amaliyotining yaxshilanishi.
2. Jinoyatlarning oldini olish samaradorligining oshishi.
3. Fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyati darajasining ko‘tarilishi.
4. Yer uchastkalarini qonuniy yo‘l bilan olish jarayonining soddalashuvi.
5. Jamoatchilik nazoratining kuchayishi va korrupsiya holatlarining kamayishi.

Bu choralarning barchasi kompleks ravishda amalga oshirilishi yer uchastkalarini o‘zboshimchalik bilan egallab olish jinoyatlariga qarshi kurashishda sezilarli natijalar berishi mumkin.

Xulosa

Yer uchastkalarini o‘zboshimchalik bilan egallab olish jinoyatining jinoyat-huquqiy va kriminologik jihatlarini o‘rganish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Mazkur jinoyatning ijtimoiy xavfliligi yuqori bo‘lib, u nafaqat mulk huquqini, balki davlatning yer fondidan oqilona foydalanish va uni muhofaza qilish bo‘yicha manfaatlarini ham buzadi.

2. Jinoyatning oldini olish uchun kompleks yondashuv zarur bo'lib, bu huquqiy, tashkiliy va ijtimoiy choralarni o'z ichiga olishi kerak.

3. Xorijiy tajriba o'rganish asosida milliy qonunchilikni takomillashtirish va huquqni qo'llash amaliyotini yaxshilash mumkin.

4. Profilaktik choralarning samaradorligini oshirish uchun davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va aholining keng qatlamlari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish lozim.

Birinchi xulosa – jinoyatning ijtimoiy xavfliligi masalasi fundamental ahamiyatga ega. Bu jinoyat ikki tomonlama zarar yetkazadi: bir tomondan mulk huquqini buzsa, ikkinchi tomondan davlatning yer resurslarini boshqarish tizimiga putur yetkazadi. Masalan, qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlarni o'zboshimchalik bilan egallab olib, u yerda qurilish ishlari olib borish nafaqat qonuniy mulkdorning huquqlarini buzadi, balki davlatning yer fondidan samarali foydalanish bo'yicha strategik rejalariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchi xulosa kompleks yondashuvning zarurligini ta'kidlaydi. Huquqiy choralar – bu qonunchilikni takomillashtirish va javobgarlikni kuchaytirish bo'lsa, tashkiliy choralar – bu huquqni muhofaza qiluvchi organlarning samarali faoliyatini ta'minlashdir. Ijtimoiy choralar esa aholining huquqiy ongi va madaniyatini oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu uch yo'nalish bir-birini to'ldiradi va faqat ularning uyg'unligi samarali natija berishi mumkin.

Uchinchi xulosa xorijiy tajribadan foydalanish zaruratini ko'rsatadi. Rivojlangan davlatlarning bu boradagi tajribasi, ayniqsa yer kadastr tizimini raqamlashtirish, yer uchastkalarini rasmiylashtirish tartibini soddalashtirish va huquqbuzarliklarni aniqlashning zamonaviy usullarini joriy etish borasidagi amaliyoti o'rganishga loyiq. Masalan, sun'iy yo'ldosh orqali monitoring qilish

tizimlari va blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish tajribasi foydali bo'lishi mumkin.

To'rtinchi xulosa profilaktika samaradorligini oshirish uchun keng qamrovli hamkorlik zarurligini ta'kidlaydi. Bu yerda davlat organlari (prokuratura, ichki ishlar, yer resurslari organlari) ning o'zaro muvofiqlashtirilgan faoliyati, mahalla institutlari va fuqarolik jamiyati tashkilotlarining faol ishtiroki hamda aholining o'zining huquqiy madaniyati muhim rol o'ynaydi. Masalan, mahallalarda yer uchastkalaridan foydalanish bo'yicha jamoatchilik nazoratini o'rnatish, huquqbuzarliklarni aniqlash va oldini olishda samarali bo'lishi mumkin.

Bu xulosalar asosida aytish mumkinki, yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallab olish jinoyatiga qarshi kurashish – bu murakkab va ko'p qirrali vazifa bo'lib, uni hal etish uchun barcha manfaatdor tomonlarning birgalikdagi sa'y-harakatlari, zamonaviy yondashuvlar va ilg'or tajribalardan foydalanish talab etiladi. Bu jarayonda profilaktika choralari alohida o'rin tutadi va uning samaradorligi ko'p jihatdan davlat organlari bilan fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikning qay darajada yo'lga qo'yilganligiga bog'liq bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. - T.: Adolat, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining "Qishloq xo'jaligida qonuniylikni ta'minlash va yerdan foydalanishdagi suiiste'molchiliklarning oldini olishda iqtisodiy sudlarning rolini oshirish to'g'risida"gi qarori, 12.03.2004 yildagi 115-son.
3. Rustambayev M.H. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 4. - T.: ILM ZIYO, 2021.

4. Abdurasulova Q.R. Yer uchastkalarini o‘zboshimchalik bilan egallab olishning jinoyat-huquqiy jihatlari // Huquq va burch. - 2022. - №3. - B. 12-15.
5. Karimov A.A. Mulkka qarshi jinoyatlarning kriminologik tavsifi. - T.: TDYU, 2023.
6. Smith J.R. Land Grab Crimes: A Comparative Analysis // International Journal of Criminal Justice. - 2022. - Vol. 15. - P. 45-58.
7. Mueller H.K. Property Rights Protection in Modern Criminal Law. - Berlin: Springer, 2023.
8. Jinoyatchilikka qarshi kurashning jinoiy-huquqiy va kriminologik muammolari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2023-yil 16-oktabr. I qism. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti, 2023. – 607 bet.